

O'TKIR BRONXITLI BOLALARDA FITOTERAPIYANI QO'SHIMCHA QO'LLASH TAJRIBASI

Fozilova Zarifa Mahammadi qizi

Pediatr

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'tkir bronxitli bolalarda fitoterapiyani qo'shimcha davolash usuli sifatida qo'llash imkoniyatlari ko'rib chiqildi. Dorivor o'simliklarning bronxit kasalligiga ta'sir mexanizmlari, ularning yallig'lanishga qarshi, balg'am ko'chiruvchi va immunitetni mustahkamlovchi xususiyatlari tahlil qilindi. Fitoterapiyaning an'anaviy davo usullari bilan birgalikda qo'llanilishi bolalarda davolanish samaradorligini oshirish va asoratlarni kamaytirish nuqtai nazaridan o'rganildi. Maqolada nazariy ma'lumotlar va mavjud ilmiy adabiyotlar asosida fitoterapiyaning bolalar bronxitini davolashdagi o'rni yoritildi.

Kalit so'zlar: o'tkir bronxit, fitoterapiya, dorivor o'simliklar, bolalar pulmonologiyasi, balg'am ko'chiruvchi o'simliklar, yallig'lanishga qarshi ta'sir, immunitet.

Annotation: This article examines the possibilities of using phytotherapy as an adjunctive treatment method in children with acute bronchitis. The mechanisms of action of medicinal plants on bronchitis, including their anti-inflammatory, expectorant, and immunomodulatory properties, were analyzed. The combined use of phytotherapy with conventional treatment methods was studied from the perspective of improving therapeutic efficacy and reducing complications in children. Based on theoretical data and existing scientific literature, the role of phytotherapy in the treatment of childhood bronchitis was highlighted.

Keywords: acute bronchitis, phytotherapy, medicinal plants, pediatric pulmonology, expectorant plants, anti-inflammatory effect, immunity.

Kirish

Bolalar nafas yo'llari kasalliklari, xususan o'tkir bronxit, butun dunyo bo'ylab bolalar salomatligiga jiddiy tahdid soluvchi muammolardan biri sifatida qaraladi. O'tkir bronxit bronxlarning shilliq qavatida rivojlanadigan yallig'lanish jarayoni bo'lib, asosan viruslar va bakteriyalar ta'sirida yuzaga keladi. Ayniqsa, maktabgacha va maktab yoshidagi bolalar bu kasallikka moyil bo'lib, sovuq mavsumda kasallanish ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshadi.

Zamonaviy bolalar tibbiyotida o'tkir bronxitni davolashda asosan kimyoviy dori vositalari, jumladan antibiotiklar, balg'am ko'chiruvchi va yallig'lanishga qarshi preparatlar qo'llaniladi. Biroq kimyoviy preparatlarning uzoq muddatli qo'llanilishi bir qator nojo'ya ta'sirlarni keltirib chiqarishi mumkin. Bolalar organizmining nozikligi va

immunologik jihatdan shakllanish bosqichida ekanligi hisobga olinsa, muqobil va qo'shimcha davolash usullariga bo'lgan ehtiyoj yanada ortadi.

Ana shunday muqobil usullardan biri bo'lgan fitoterapiya dorivor o'simliklar yordamida davolash ming yillik tarixga ega bo'lgan an'anaviy tibbiyot sohasidir. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyo aholisining 80 foizga yaqini birlamchi tibbiy yordam sifatida dorivor o'simliklardan foydalanadi. Dorivor o'simliklarning tarkibidagi faol biologik moddalar flavonoidlar, saponinlar, efir moylari, alkaloidlar va boshqa birikmalar nafas yo'llaridagi yallig'lanishni kamaytirish, balg'amni suyultirish va chiqarish, shuningdek immunitetni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

Ushbu maqolada o'tkir bronxitli bolalarda fitoterapiyani qo'shimcha davo usuli sifatida qo'llash imkoniyatlari nazariy jihatdan yoritildi, dorivor o'simliklarning ta'sir mexanizmlari hamda ularning davolash jarayonidagi ahamiyati ko'rib chiqildi.

Asosiy qism

O'tkir bronxit bolalarda nafas yo'llarining eng keng tarqalgan kasalliklaridan biri hisoblanadi. Kasallik bronxlarning shilliq qavatida kechadigan o'tkir yallig'lanish jarayoni bo'lib, asosan virusli infeksiyalar gripp, paragripp, rinosinkital virus va adenovirus ta'sirida boshlanadi. Bakterial infeksiya esa ko'pincha ikkilamchi asorat sifatida rivojlanadi.

Bolalarda bronx devorlari nisbatan yupqa, shilliq qavatning bezlari esa faol ishlab turishi sababli bronxit tez rivojlanadi va bronx o'tkazuvchanligi buzilishi xavfi yuqori bo'ladi. Bolalardagi nafas yo'llari anatomik tuzilishi jihatidan kattalarga nisbatan tor bo'lganligi uchun shilliq qavatning shishishi va balg'am to'planishi nafas qisishiga olib kelishi mumkin. Bular hammasi bolalardagi o'tkir bronxitni alohida e'tibor talab qiladigan holat sifatida belgilaydi.

Kasallikning asosiy belgilari quyidagilardan iborat: dastlab quruq, so'ngra ho'l yo'tal, subfebril harorat ko'tarilishi, umumiy holsizlik va ishtahaning pasayishi. Bronxlardagi yallig'lanish jarayonida neyrofillar va limfotsitlarning faollashishi, sitokinlar interleykin-1, interleykin-6 va o'smaga qarshi nekroz omili ishlab chiqarilishi kuzatiladi. Bu jarayon bronx epiteliyining shikastlanishiga va bronx sekretsiasining oshishiga olib keladi.

Fitoterapiya dorivor o'simliklar va ulardan tayyorlangan preparatlar yordamida davolash ilmiy tizimi insoniyat tarixida eng qadimgi davolash usullaridan biri sifatida o'rganildi. O'rta Osiyoda Ibn Sino asarlarida, xususan "Tib qonunlari" kitobida nafas yo'llari kasalliklarini dorivor o'simliklar bilan davolash haqida keng ma'lumotlar keltirilgan. Zamonaviy farmakognoziya ana shu an'anaviy bilimlarni ilmiy jihatdan asoslash va tizimlashtirish yo'lida jiddiy qadamlar tashladi.

Zamonaviy fitoterapiya dorivor o'simliklarning kimyoviy tarkibini o'rganishga asoslanadi. Nafas yo'llariga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan o'simliklardagi asosiy faol moddalar quyidagilardan iborat:

Saponinlar: o'simliklardagi bu moddalar balg'amni suyultirish va bronxlardan chiqarishni osonlashtiradigan moddalar sifatida taniladi. Ular bronx bezlarining sekretor faoliyatini oshirib, kipriksimon epiteliyning harakatini kuchaytiradi. Likorits ildizi, primula va seneqa o'simliklarida saponinlar ko'p miqdorda mavjud.

Flavonoidlar: tabiatda keng tarqalgan bu o'simlik birikmalar yallig'lanishga qarshi, antioksidant va kapillyarlarni mustahkamlovchi xususiyatlarga ega. Kversetin, rutin va luteolin kabi flavonoidlar bronx shilliq qavatidagi yallig'lanish mediatorlari gistamin va leykotriyen ishlab chiqarilishini kamaytiradi.

Efir moylari: mentol, terpeneol, sineol kabi tarkibiy qismlarga ega bo'lgan efir moylari nafas yo'llarida antiseptik, yallig'lanishga qarshi va bronxlarni kengaytiruvchi ta'sir ko'rsatadi. Evkalipt, yalpiz va zubtutum o'simliklarining efir moylari ayniqsa nafas yo'llari kasalliklarida samarali hisoblanadi.

Polisakkaridlar: o'simlik shilimshiq moddalari, xususan althey ildizi va zubtutum barglaridagi shilimshiqlar, nafas yo'llari shilliq qavatini qoplab himoya qiladi va yallig'lanishni kamaytiradi. Bu moddalar shilliq qavatga mexanik ta'sirotlar hamda infeksiyon omillardan himoya vazifasini bajaradi.

Nafas yo'llari kasalliklari, jumladan o'tkir bronxitni davolashda qo'llaniladigan dorivor o'simliklar to'g'risida ilmiy adabiyotlarda keng ma'lumotlar mavjud. Quyida eng muhim o'simliklar ko'rib chiqildi.

Bolalarda fitoterapiyani to'g'ri va xavfsiz qo'llash uchun bir qator tamoyillarga rioya qilinishi zarur. Bu tamoyillar quyidagilardan iborat:

Yoshga mos dozalash tamoyili. Bolalar organizmining fiziologik xususiyatlari kattalardagidan tubdan farq qiladi. Jigar fermentlari tizimining to'liq shakllanmaganligi va buyraklar filtratsiyasining o'ziga xos ko'rsatkichlari hisobga olinib, dorivor o'simliklar ekstraktlari bolalarga kattalar dozasi darajada kamroq miqdorda beriladi. Odatda 1 yoshgacha bo'lgan chaqaloqlarga fitoterapiya tavsiya etilmaydi, 1-3 yoshdagi bolalarga kattalar dozasi to'rtinchi qism, 3-7 yoshda esa uchdan bir qismi belgilandi deb hisoblanadi.

Allergik reaksiyalardan ehtiyotlanish tamoyili. Bolalarda allergik reaksiyalar kattalarnikiga qaraganda tez-tez uchraydi. Shuning uchun yangi dorivor o'simlik qo'llanilganda dastlab oz miqdorda sinab ko'rilishi va teri reaksiyasi kuzatilishi talab etiladi. Ayniqsa murakkab o'simlik to'plamlari (fitosbor) bilan davolashda ehtiyotkorlik zarur.

An'anaviy davolash bilan birgalikda qo'llash tamoyili. Fitoterapiya o'tkir bronxitda mustaqil davolash usuli sifatida emas, balki asosiy davo choralari bilan birga qo'shimcha usul sifatida qo'llanilishi maqsadga muvofiq. Bu yondashuv kasallikning asoratlanishi xavfini kamaytiradi va davolash samaradorligini oshiradi.

Nafas yo'llariga ta'sir etuvchi dorivor o'simliklarni ta'sir mexanizmi va yo'nalishiga ko'ra bir necha guruhga ajratish mumkin.

Balg'am ko'chiruvchi o'simliklar. Bu guruhga mansub o'simliklar bronx bezlarining sekretsiyasini oshirib, balg'amni suyultiradi va kipriksimon epiteliy harakati orqali bronxlardan chiqarishni osonlashtiradi. Althey, likorits, primula, zubtutum va marshmallow o'simliklari ana shu guruhga kiradi. Ularning ta'sir mexanizmi reflektor yo'l orqali ham (oshqozon-reflektor) va to'g'ridan-to'g'ri bronx shilliq qavatiga ta'sir qilish orqali ham amalga oshiriladi.

Yallig'lanishga qarshi ta'sir ko'rsatuvchi o'simliklar. Bronxdagi yallig'lanishni kamaytiruvchi o'simliklar orasida likorits, zanjabil, zubtutum va qoqio'ti alohida o'rin egallaydi. Bu o'simliklarning faol moddalari prostaglandinlar va leykotriyen sintezini bostiradi, natijada shilliq qavat shishishi kamayadi va bronx o'tkazuvchanligi yaxshilanadi.

Immunitetni oshiruvchi o'simliklar. Bolalarda kasallikka qarshilik kuchini oshirish uchun ekhinatseya, itburun, zanjabil va bo'ymoq ildizi qo'llaniladi. Bu o'simliklarning faol birikmalar tarkibi T-limfotsitlar va tabiiy o'ldiruvchi hujayralar faolligini oshiradi, interferonlar ishlab chiqarilishini kuchaytiradi.

Antiseptik va antimikrob ta'sirli o'simliklar. Ikkilamchi bakterial infeksiya xavfini kamaytirish maqsadida zubtutum, evkalipt, qoqio'ti va asal arisi o'simliklari qo'llaniladi. Bu o'simliklarning efir moylari tarkibidagi timol, karvakrol va sineol kabi moddalar keng spektrli antimikrob ta'sirga ega.

Bolalarda fitoterapiya turli shakllar orqali qo'llaniladi. Har bir shaklning o'ziga xos afzalliklari mavjud.

Qaynatma va damlamalar. Dorivor o'simliklar qaynatmasi bolalardagi bronxitda eng keng tarqalgan qo'llanilish shakli hisoblanadi. Qaynatmalar tayyorlashda o'simlikning qaysi qismi (ildiz, barg, gul yoki meva) ishlatilishiga qarab turli texnologiyalar qo'llaniladi. Quyidagi holda, masalan, alternativ qaynatma tayyorlash usuli ko'rib chiqildi: likorits ildizi suv bilan qaynatib, so'ngra zubtutum bargi qo'shib damlanadi va bolaga kichik dozalarda beriladi.

Ingalyatsiya usuli. Bug' ingalyatsiyasi orqali evkalipt, yalpiz, zubtutum efir moylari nafas yo'llariga to'g'ridan-to'g'ri yetkaziladi. Bu usul balg'amni yumshatish va bronxlarni kengaytirish jihatidan samarali hisoblanadi. Biroq bug' ingalyatsiyasida bolaning yoshi va harorat rejimiga rioya qilish zarur, chunki juda issiq bug' nafas yo'llarini kuydirishi mumkin.

Tashqi qo'llash. Dorivor o'simliklar asosida tayyorlangan malham va kremlar ko'krak va orqa sohasiga surtiladi. Bu usul, xususan evkalipt va kamfora asosidagi tashqi vositalar, ko'krakni isitib, nafas yo'llarida qon aylanishini yaxshilaydi.

Ichimlik (fitosbor choy) shaklida qo'llash. Bir nechta dorivor o'simliklar aralashmasidan tayyorlangan fitosbor choy bolalarda nafas yo'llari kasalliklarini davolashda keng qo'llaniladi. Itburun, likorits, zubtutum va zanjabilidan tayyorlangan murakkab fitosbor keng ta'sir spektrini ta'minlaydi: bir vaqtning o'zida yallig'lanishni kamaytiradi, balg'amni chiqaradi va immunitetni mustahkamlaydi.

Xulosa

O'tkir bronxitli bolalarda fitoterapiyani qo'shimcha davolash usuli sifatida qo'llash nazariy va amaliy jihatdan asoslangan yondashuv sifatida baholanadi. Dorivor o'simliklarning tarkibidagi faol biologik moddalar — saponinlar, flavonoidlar, efir moylari va polisakkaridlar — bronxlardagi yallig'lanish jarayoniga ko'p yo'nalishli ta'sir ko'rsatadi: balg'amni suyultirib chiqaradi, bronxlarni kengaytiradi, yallig'lanishni kamaytiradi va immunitetni oshiradi.

Fitoterapiyaning asosiy davolash usullariga qo'shimcha tarzda qo'llanilishi davolash samaradorligini oshirishi, kasallikning davomiyligini qisqartirishi va bolaning organizmiga kimyoviy dorilar ta'sirini kamaytirishi mumkin. Biroq, fitoterapiya bolalar amaliyotida faqat mutaxassis nazoratida, yoshga mos dozalarda va allergik reaksiyalar nazoratida qo'llanilishi zarur.

Ushbu yo'nalishda keyingi ilmiy izlanishlar olib borish, dorivor o'simliklarning bolalar bronxitidagi optimal dozalari va qo'llash muddatlarini aniqroq belgilash muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Blumenthal M., Goldberg A., Brinckmann J. Herbal Medicine: Expanded Commission E Monographs. Integrative Medicine Communications, Boston, 610-bet, 2000-yil.
2. Bruneton J. Pharmacognosy, Phytochemistry, Medicinal Plants. Lavoisier Publishing, Paris, 1136-bet, 1999-yil.
3. Ernst E. Herbal Medicine: A Concise Overview for Professionals. Butterworth-Heinemann, Oxford, 212-bet, 2000-yil.
4. Hoffmann D. Medical Herbalism: The Science and Practice of Herbal Medicine. Healing Arts Press, Vermont, 666-bet, 2003-yil.
5. Schulz V., Hänsel R., Blumenthal M., Tyler V.E. Rational Phytotherapy: A Reference Guide for Physicians and Pharmacists. Springer, Berlin, 448-bet, 2004-yil.
6. Wichtl M. Herbal Drugs and Phytopharmaceuticals: A Handbook for Practice on a Scientific Basis. Medpharm Scientific Publishers, Stuttgart, 704-bet, 2004-yil.
7. Kemper K.J. The Longwood Herbal Task Force: Monograph on *Thymus vulgaris*. Harvard Medical School, Boston, 28-bet, 1999-yil.
8. Mills S., Bone K. Principles and Practice of Phytotherapy: Modern Herbal Medicine. Churchill Livingstone, Edinburgh, 643-bet, 2000-yil.
9. Tillu G., Salvi S., Patwardhan B. Ayurvedic and Unani Approaches to Respiratory Diseases. Journal of Ayurveda and Integrative Medicine, 5(3):141-149-bet, 2014-yil.